

Ograniczenia zasady suwerenności narodu we włoskim porządku prawnym

Wyrok nr 50 z dnia 15 lutego 2022 r. włoskiego Sądu Konstytucyjnego (*Corte Costituzionale*)¹

Przepisy takie jak art. 579 kodeksu karnego zostały wprowadzone w celu zagwarantowania ochrony życia człowieka, w związku z tym nie mogą być uchylone w referendum, nawet jeśli miałyby to prowadzić do zapewnienia pełnej wolności indywidualnego samostanowienia, ponieważ tym samym zostałby ograniczony konstytucyjnie określony minimalny zakres ochrony życia ludzkiego. Takie przepisy mogą być zmienione lub zastąpione innymi przepisami wyłącznie przez samego ustawodawcę.

Katarzyna Jachimowicz

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

kjachimowicz@umk.pl

ORCID: 0000-0002-0685-1661

<https://doi.org/10.26881/gsp.2023.2.13>

Glosa

1. Na posiedzeniu w dniu 15 lutego 2022 r. włoski Sąd Konstytucyjny wydał wyrok, w którym odrzucił wniosek wyborców o przeprowadzenie referendum abrogacyjnego w sprawie uznawanej powszechnie za próbę zalegalizowania eutanazji we Włoszech. Inicjatorem referendum było stowarzyszenie Luca Coscioni (Associazione Luca Coscioni), a wniosek został poparty ponad 1 200 000 podpisów, złożonych osobiście i elektronicznie.

Włoskie prawo karne wprawdzie nie posługuje się literalnie pojęciem eutanazji, ale normuje zarówno zakaz udzielania pomocy w samobójstwie (art. 580 włoskiego kodeksu karnego²), jak i zakaz tzw. zabójstwa za przyzwoleniem. Przepis art. 579 k.k.

¹ *Sentenza della Corte Costituzionale n. 50 del 15 febbraio 2022 (G. U. n. 9 del 02.03.2022)*, https://www.cortecostituzionale.it/actionSchedaPronuncia.do?param_ecli=ECLI:IT:COST:2022:50 [dostęp: 30.10.2022]; dalej: glosowany wyrok lub wyrok nr 50.

² *Regio decreto n. 1398 del 19 ottobre 1930. Approvazione del testo definitivo del Codice Penale (G. U. n. 251 del 26.10.1930)* [Dekret królewski nr 1398 z 19 października 1930 r. zatwierdzający osta-

penalizuje bowiem czyn określany jako „zabójstwo za przyzwoleniem” (*omicidio del consenziente*, dosł. „zabójstwo za zgodą osoby zainteresowanej”), zagrożone karą ograniczenia wolności od 5 do 15 lat. Od 2018 r. prawo włoskie zezwala na złożenie rezygnacji – którą musi uszanować lekarz – z zabiegów podtrzymujących przy życiu³.

Zaproponowane pytanie referendalne przewidywało częściowe uchylenie wspomnianego art. 579 k.k., ale Sąd Konstytucyjny uznał to pytanie za niedopuszczalne. Sędziowie stwierdzili bowiem, że w konsekwencji – nawet tylko częściowego – uchylenia normy zakazującej zabójstwa za przyzwoleniem nie zostałyby zachowane wymagane przez Konstytucję minimum ochrony życia ludzkiego, w szczególności w stosunku do osób słabych i bezbronnych⁴. Na uwagę zasługuje przy tym fakt, że włoska ustawa zasadnicza⁵, mimo że zawiera bardzo rozbudowany rozdział poświęcony prawom podstawowym, to jednak jej katalog praw i wolności nie uwzględnia przepisu odnoszącego się wprost do ochrony życia⁶.

Komentowany wyrok stanowi trzecie już orzeczenie włoskiego Sądu Konstytucyjnego w sprawach dotyczących decyzji końca życia. To właśnie za sprawą orzecznictwa tego Sądu – i jednocześnie bierności legislacyjnej parlamentu – temat eutanazji i pomocy w samobójstwie jest we Włoszech żywo dyskutowany i nadal pozostaje otwarty. W 2019 r. Sąd Konstytucyjny wyrokiem nr 242⁷ zadecydował bowiem o dopuszczalności (legalności), pod ściśle określonymi przez siebie warunkami, dokonywania medycznie wspomaganego samobójstwa, ponieważ włoski parlament pozostał obojętny na wcześniejsze wezwanie Sądu do unormowania tej kwestii w ustawie. Z uwagi zaś na to, że izby parlamentu nie uchwaliły odpowiednich przepisów, realizujących wyrok nr 242 z 2019 r. w sprawie wspomaganego samobójstwa, powstała swoista próżnia

teczny tekst kodeksu karnego (Dz. U. Nr 251 z 26 października 1930 r.)), <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:regio.decreto:1930-10-19;1398> [dostęp: 30.10.2022]; dalej: kodeks karny lub k.k.

³ Takie rozwiązanie jest dostępne od momentu wejścia w życie 31 stycznia 2018 r. ustawy nr 219 z dnia 22 grudnia 2017 r. *Legge 22 dicembre 2017, n. 219. Norme in materia di consenso informato e di disposizioni anticipate di trattamento* (G. U. n. 12 del 16.01.2018) [Przepisy w sprawie świadomej zgody oraz rozporządzania życiem podczas nieuleczalnej choroby (Dz. U. Nr 12 z 16 stycznia 2018 r.)]; dalej: ustawa o testamencie biologicznym.

⁴ *Inammissibile il referendum sull'omicidio del consenziente* [Komunikat prasowy Sądu Konstytucyjnego z dnia 15 lutego 2022 r. towarzyszący wydaniu orzeczenia o niedopuszczalności przeprowadzenia referendum abrogacyjnego w sprawie zabójstwa za przyzwoleniem], https://www.cortecostituzionale.it/documenti/comunicatistampa/CC_CS_20220215193553.pdf [dostęp: 30.10.2022].

⁵ Konstytucja Republiki Włoskiej z dnia 27 grudnia 1947 r.; dalej: Konstytucja RW lub Konstytucja. *Konstytucja Włoch*, przeł. Z. Witkowski, Warszawa 2004, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/wlochy.html> [dostęp: 15.10.2022].

⁶ J. Lipski, P. Chybalski, *Analiza porównawcza dotycząca modeli zapisu konstytucyjnej gwarancji ochrony życia ludzkiego w perspektywie dopuszczalności usunięcia ciąży* [w:] *Konstytucyjna formuła ochrony życia. Druk sejmowy nr 993*, Warszawa 2007, s. 113, 114 i 136, [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/A39859274052914CC1257298003B120B/\\$file/ppc_3-2007.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/A39859274052914CC1257298003B120B/$file/ppc_3-2007.pdf) [dostęp: 30.10.2022].

⁷ *Sentenza della Corte Costituzionale n. 242 del 25 settembre 2019* (G. U. n. 48 del 27.11.2019) [Wyrok Sądu Konstytucyjnego nr 242 z 25 września 2019 r. (Dz. U. Nr 48 z 27 listopada 2019 r.)], <https://www.cortecostituzionale.it/stampaPronunciaServlet?anno=2019&numero=242&tipoView=P&tipoVisualizzazione=O> [dostęp: 30.10.2022]; dalej: wyrok nr 242 z 2019 r.

legislacyjna. W niej zrodziła się inicjatywa ludowa, która zmierzała *de facto* do zalegalizowania eutanazji, jednak Sąd Konstytucyjny taką inicjatywę uznał za niedopuszczalną.

2. Po raz pierwszy sędziowie konstytucyjni zostali zmuszeni do wypowiedzenia się w sprawach decyzji końca życia w 2018 r., w konsekwencji pytania prawnego Sądu Prziśięgłych w Mediolanie (*Corte di assise di Milano*) o konstytucyjność art. 580 k.k. Przewiduje on przestępstwo polegające na nakłanianiu lub udzieleniu pomocy w popełnieniu samobójstwa, zagrożone karą pozbawienia wolności od 5 do 12 lat. Sprawa, która zawisła przed sądem w Mediolanie, dotyczyła lidera partii Włoscy Radykałowie, Marco Cappato. Został on oskarżony o pomoc w popełnieniu samobójstwa, udzieloną jego rodakowi, Fabianowi Antonianiemu, który był osobą niewidomą i całkowicie sparaliżowaną po tragicznym wypadku samochodowym. Cappato stanął przed sądem za to, że zorganizował jego wyjazd do kliniki w Szwajcarii, gdzie Antoniani otrzymał zgodę na eutanazję, w wyniku której zmarł.

Wówczas Sąd Konstytucyjny, w obawie o konieczność stwierdzenia niekonstytucyjności art. 580 k.k., wezwał parlament, aby ten wypełnił próżnię legislacyjną i stworzył odpowiednie prawodawstwo. Sąd postanowieniem nr 207 z 2018 r.⁸ odroczył rozpatrzenie sprawy o 11 miesięcy, chcąc zmusić ustawodawcę do rozstrzygnięcia tej kwestii na drodze prawodawczej⁹. Włoski parlament zignorował jednak wezwanie sędziów konstytucyjnych i nowych przepisów nie przyjął. Rok później zatem Sąd Konstytucyjny musiał sam „interweniować” w sprawie Marco Cappato, wydając wyrok o charakterze normatywnym (*sentenza normativa*).

Mowa tu o wspomnianym już wyroku nr 242 z 2019 r., w którym Sąd Konstytucyjny orzekł o częściowej niekonstytucyjności art. 580 k.k. Sąd uznał, że artykuł ten jest niezgodny z art. 2, art. 13 i art. 32 Konstytucji RW w zakresie, w jakim nie wyklucza on karalności osoby, która zgodnie z warunkami określonymi w art. 1 i art. 2 ustawy o testamencie biologicznym ułatwia wykonanie zamiaru – podjętego w sposób samodzielny i wolny od nacisków – popełnienia samobójstwa przez pacjenta, który jest: sztucznie utrzymywany przy życiu; w pełni zdolny do podejmowania wolnych i świadomych decyzji; dotknięty nieuleczalną chorobą, która wywołuje niedające się znieść cierpienie fizyczne i psychiczne; pod warunkiem, że placówka publicznej służby zdrowia zwerifikowała te okoliczności, po zasięgnięciu opinii właściwego terytorialnie komitetu etycznego¹⁰.

Sąd Konstytucyjny w wyroku w sprawie Marco Cappato (który *notabene* ostatecznie został uniewinniony dzięki temu orzeczeniu) ściśle określił zatem okoliczności wyłączające karalność udzielenia pomocy we wspomaganym samobójstwie. W oparciu

⁸ *Ordinanza della Corte Costituzionale n. 207 del 24 ottobre 2018 (G. U. n. 46 del 21.11.2018)* [Postanowienie Sądu Konstytucyjnego nr 207 z 24 października 2018 r. (Dz. U. Nr 46 z 21 listopada 2018 r.)], <https://www.cortecostituzionale.it/actionSchedaPronuncia.do?anno=2018&numero=207> [dostęp: 30.10.2022].

⁹ D. Nalboue, *I referendum cancellati e la crisi della democrazia diretta: intervista a Gaetano Azzariti*, 17.02.2022, <https://www.micromega.net/referendum-intervista-gaetano-azzariti/> [dostęp: 30.10.2022].

¹⁰ Zob. wyrok nr 242 z 2019 r.

o przepisy ustawy o testamencie biologicznym dodał niejako wyjątek od istniejącej regulacji, nieznaney kodeksowi karnemu, orzekając, że udzielenie pomocy w medycznie wspomaganym samobójstwie nie powinno podlegać karze. W istocie Sąd Konstytucyjny wcielił się w rolę ustawodawcy (parlamentu), który nie uregulował omawianej materii i niejako zrobił to sam w jego zastępstwie.

Wyrok nr 242 z 2019 r., choć ma charakter prawotwórczy, nie jest jednak ustawą. To właśnie stąd wynikają trudności, napotymane nadal przez pacjentów, którzy chcą umrzeć po zażyciu leku eutanatycznego¹¹.

Wydaniu wyroku nr 242 z 2019 r. towarzyszył także komunikat Sądu Konstytucyjnego¹², który – podobnie jak sam wyrok – ożywił dyskusję na temat legalności eutanazji¹³, która wprawdzie nie doczekała się definicji legalnej w prawie włoskim, to jednak przyjmuje się, że od medycznie wspomaganego samobójstwa różni się tym, że aktu końca życia pacjent dokonuje samodzielnie, bez pomocy pracowników służby zdrowia, którzy przepisują i dostarczają leki powodujące śmierć pacjenta. Temperaturę tej dyskusji podniósł także ówczesny Prezes Rady Ministrów, Giuseppe Conte (*notabene* z zawodu prawnik), który we wrześniu 2019 r. wydał oświadczenie, w którym stwierdził, że o ile można z całą pewnością stwierdzić istnienie prawa do życia, to już z tą samą pewnością nie jest możliwe stwierdzenie istnienia prawa do śmierci¹⁴.

3. Zasada suwerenności narodu należy do najbardziej fundamentalnych i najczęściej dyskutowanych zasad prawa konstytucyjnego. Choć w różny sposób sformułowana znajduje swoje usankcjonowanie niemal we wszystkich nowoczesnych ustawach zasadniczych na świecie¹⁵. W Konstytucji RW zasada suwerenności narodu (*principio della sovranità popolare*) jest wyrażona w art. 1 ust. 2, zgodnie z którym: „Suwerenność należy do ludu, który wykonuje ją w formach i w granicach określonych w Konstytucji”.

Suwerenność narodu stanowi niewątpliwie podstawę ustroju Republiki Włoskiej, ale nie ma ona przy tym charakteru absolutnego, o czym świadczy wyraźne zastrzeżenie o istniejących ograniczeniach wypływających z samej Konstytucji RW. Ograniczenia tego atrybutu narodu znajdują swoje podstawy w następujących rozwiązaniach:

1. sprawowanie władzy przez naród w sposób pośredni, tj. z pomocą przedstawicieli wyłanianych w drodze demokratycznych wyborów;

¹¹ D. Nalbone, *I referendum cancellati...* Na temat pierwszej (wydanej po wyroku nr 242 z 2019 r.) zgody włoskiej służby zdrowia udzielonej pacjentowi na dokonanie medycznie wspomaganego samobójstwa zob. *Włochy: służba zdrowia po raz pierwszy zgodziła się na wspomaganie samobójstwo*, 23.11.2021, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8297729,wlochy-ankona-eutanazja-wspomagane-samobojstwo.html> [dostęp: 30.10.2022].

¹² *Fine vita: quando non è punibile l'aiuto al suicidio*. Comunicato del 22 novembre 2019, https://www.cortecostituzionale.it/documenti/comunicatistampa/CC_CS_20191123100805.pdf [dostęp: 30.10.2022].

¹³ G. Aprea, *L'eutanasia e il suicidio assistito: esiste un diritto alla „morte dignitosa“?*, 14.11.2019, <https://www.diritto.it/leutanasia-e-il-suicidio-assistito-esiste-un-diritto-alla-morte-dignitosa/> [dostęp: 30.10.2022].

¹⁴ Tamże.

¹⁵ R. Bin, G. Pitruzzella, *Diritto Costituzionale*, Torino 2017, s. 18.

2. przyjęcie zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego;
3. nadrzędność Konstytucji (*preminenza della costituzione*), nad zagwarantowaniem której czuwa Sąd Konstytucyjny.

W konsekwencji tych postanowień swoboda decyzyjna narodu – podmiotu wykonującego władzę suwerenną – napotyka trudne do przewyciężenia ograniczenia prawne¹⁶. Jednym z nich jest także kompetencja Sądu Konstytucyjnego do orzekania w kwestii dopuszczalności przeprowadzenia referendum uchylającego, o przeprowadzenie którego mogą wnioskować sami obywatele. Sąd ma bowiem prawo zablokować referendum abrogacyjne, jeśli uzna, że dotyczy ono takiej ustawy, która jego zdaniem nie może być uchylona, ani w całości, ani nawet częściowo.

Zgodnie z art. 75 Konstytucji RW grupa licząca co najmniej 500 tys. wyborców ma prawo zainicjować referendum abrogacyjne (tzw. referendum-weto¹⁷). Instytucja weta ludowego ma na celu wypowiedzenie się narodu na temat całkowitego lub częściowego uchylecia obowiązującej ustawy lub aktu o mocy ustawy¹⁸. Konstytucja RW w ustępie drugim analizowanego artykułu wyłącza jednak prawo przeprowadzenia referendum uchylającego, jeśli dotyczyłoby ono ustaw regulujących takie materie, jak: podatki, budżet, amnestia, abolicja, a także jeśli miałoby ono na celu uchylenie ustawy wyrażającej upoważnienie do ratyfikacji traktatu międzynarodowego. Wstępnej, formalnej oceny dopuszczalności referendum dokonuje Sąd Najwyższy (*Corte di Cassazione*)¹⁹, natomiast Sąd Konstytucyjny wydaje orzeczenie merytoryczne o dopuszczalności przeprowadzenia referendum (*giudizio sull'ammissibilità del referendum*), badając, czy przedmiot referendum nie dotyczy spraw wyłączonych przez Konstytucję. Referendum abrogacyjne jest uważane we Włoszech za źródło prawa, dlatego też Sąd Konstytucyjny dokonuje oceny (w zw. z art. 134 Konstytucji RW), czy wynik referendum – w postaci uchylecia danej normy prawnej – będzie zgodny z Konstytucją²⁰.

Dlatego, oprócz przypadków wyraźnie wskazanych w art. 75 ust. 2 Konstytucji RW, Sąd Konstytucyjny orzeka o niedopuszczalności referendum abrogacyjnego nie tylko na podstawie przesłanek literalnie wymienionych w tym przepisie. Jedną z takich przesłanek jest także sytuacja, w której referendum-weto miałoby na celu uchylenie, również częściowe, takiej ustawy, której treść (zawartość) stanowi jedyny sposób na urzeczywistnienie jednej z zasad wyrażonych w Konstytucji RW – jak np. przepisów dotyczących aborcji w przypadkach, gdy istnieje zagrożenie życia matki (*aborto terapeutico*), uznawanych za niezbędne właśnie do ochrony dobra, jakie stanowi życie

¹⁶ Tamże, s. 18–19.

¹⁷ Za: A. Gaca, Z. Witkowski, *Podstawy ustroju konstytucyjnego Republiki Włoskiej*, Toruń 2012, s. 132.

¹⁸ P. Caretti, U. De Siervo, *Diritto costituzionale e pubblico*, Torino 2017, s. 149.

¹⁹ Zadania związane z formalną oceną wniosku inicjującego referendum są wykonywane przez Centralne Biuro do spraw Referendum (*Ufficio centrale per il referendum*), jednostkę utworzoną przy Sądzie Najwyższym, w której skład wchodzi sędziowie i radcy tego Sądu. Oprócz liczby zebranych podpisów pod wnioskiem referendalnym Biuro weryfikuje także inne kryteria, jak np. to, czy akt normatywny mający być poddany głosowaniu w referendum ma rangę aktu ustawowego.

²⁰ F. Del Giudice, *Costituzione esplicita. Spiegata articolo per articolo*, Napoli 2017, s. 182.

matki²¹. Ustawy te są określane w doktrynie mianem „konstytucyjnie niezbędnych” (*costituzionalmente necessarie*)²².

W analizowanym wyroku Sąd Konstytucyjny oparł swoją decyzję na tym samym rozumowaniu, wskazując, że nawet przez tylko częściowe (zakresowe) uchylenie normy zakazującej dokonywania tzw. zabójstwa za przyzwoleniem nie zostałyby zachowane wymagane przez Konstytucję minimum ochrony życia ludzkiego, w szczególności w stosunku do osób słabych i bezbronnych. Zgoda osoby zainteresowanej (przyzwalającej na dokonanie zabójstwa) nie wyłącza odpowiedzialności karnej za dokonanie tego czynu, albowiem życie człowieka jest takim dobrem, którym człowiek nie może dysponować w sposób nieograniczony.

W przeszłości Sąd Konstytucyjny dopuszczał referenda abrogacyjne, w których pytania referendalne przybierały różne konfiguracje, tj. proponowały uchylenie zarówno całej ustawy, jak i całych przepisów bądź uchylenie jedynie fragmentów pewnych artykułów, w tym nawet pojedynczych słów. Sąd sformułował jednak na tym tle pewną zasadę, stanowiącą ogólne ograniczenie w formułowaniu pytań referendalnych zmierzających do „wycięcia” istniejących przepisów. Uznał bowiem, że konieczne jest, aby tekst ustawy, która ma zostać uchylona, nie stał się jedynie pretekstem do uzyskania obcego jej celu, to znaczy, aby proponowane uchylenie nie skutkowało powstaniem tekstu całkowicie odmiennego od tekstu pierwotnego²³. Tym samym referendum abrogacyjne nie może wprowadzać nowych norm, ponieważ ta rola jest zastrzeżona dla legislatora, którym jest parlament.

Warto zwrócić uwagę, że w analizowanym wyroku Sąd Konstytucyjny wypowiedział się negatywnie wyłącznie o możliwości częściowego uchylenia – w referendum – przepisu art. 579 k.k., który zakazuje dokonywania zabójstwa za przyzwoleniem (*omicidio del consenziente*). Przy pozytywnym wyniku referendum powstałby bowiem nowy przepis prawny zmierzający *de facto* do zalegalizowania eutanazji. Brzmiałby on następująco: „Kto powoduje śmierć człowieka, za jego zgodą, podlega karom za zabójstwo przewidzianym w art. 575–577 k.k., jeżeli czyn ten został popełniony wobec osoby: 1) nieletniej poniżej osiemnastego roku życia lub 2) chorej psychicznie, upośledzonej umysłowo albo uzależnionej od alkoholu bądź innych środków odurzających, albo 3) której zgoda została uzyskana przez sprawcę przemocą, groźbą lub podstępem”²⁴.

Tym samym zabójstwo za przyzwoleniem przestałoby być karalne we wszystkich przypadkach, w których zgodę na jego popełnienie wydawałby pacjent nieuleczalnie

²¹ Tamże. W 1981 r. Sąd Konstytucyjny uznał za niedopuszczalny wniosek uruchamiający referendum abrogacyjne w sprawie uchylenia przepisów o tzw. aborcji terapeutycznej (*Sentenza n. 26 del 10 febbraio 1981*).

²² Zob. przemówienie wygłoszone przez Martę Cartabią w dniu 4 lutego 2020 r. podczas uroczystości inauguracji roku akademickiego 2019/2020 na Uniwersytecie w Mediolanie – M. Cartabia, *Nelle forme e nei limiti della Costituzione (art. 1 Cost.)*, <https://www.scienzairete.it/articolo/nelle-forme-e-nei-limiti-della-costituzione-art1-cost/marta-cartabia/2020-02-04> [dostęp: 30.10.2022].

²³ Tamże.

²⁴ S. Pastucci, *Omicidio del consenziente: un'analisi delle ragioni del „no” della Consulta*, 24.03.2022, https://www.iusinitinere.it/omicidio-del-consenziente-unanalisi-delle-ragioni-del-no-della-consulta-41808#_ftn1 [dostęp: 30.10.2022].

chory, pełnoletni i będący w pełni władz umysłowych, pod warunkiem tylko, że zgoda osoby zainteresowanej byłaby wydawana bez żadnych nacisków²⁵, co zasadniczo zmieniłoby dzisiejszą regulację prawnokarną. Pozytywny wynik referendum wprowadziłby zatem eutanazję do włoskiego prawa karnego niejako „tylnymi drzwiami” – w drodze głosowania ludowego zamiast w drodze ustawy przyjętej przez demokratycznie wybrany parlament w zwykłej procedurze ustawodawczej, właściwej dla podejmowania tego typu rozstrzygnięć.

4. Głosowane orzeczenie uzyskało generalną aprobatę doktryny prawa włoskiego, choć pojawiły się też pojedyncze głosy wskazujące, że stanowi ono naruszenie zasady suwerenności narodu, a nawet przejaw tego, że „demokracja bezpośrednia we Włoszech jest zagrożona”²⁶.

Analizowany wyrok potwierdza ugruntowane poglądy w doktrynie prawa publicznego, że Konstytucja RW wprawdzie przewiduje dość znaczące i nieczęsto stosowane w innych porządkach prawnych formy demokracji bezpośredniej – jak np. referendum-weto – to jednak korzystanie z nich obwarowuje szeregiem konkretnych wymogów i ograniczeń. Z uwagi na powyższe nie można twierdzić, że instytucje demokracji ludowej mogłyby stanowić podstawowy sposób urzeczywistnienia przez naród jego suwerenności.

Omawiany wyrok wpisuje się także w odwieczne pytanie o to, który z podmiotów: naród, parlament czy sąd konstytucyjny w rzeczywistości wykonuje władzę suwerenną w państwie²⁷. Włoski Sąd Konstytucyjny zdaje się tu jednoznacznie wskazywać, że każdy z tych podmiotów jest podmiotem władzy, ale w pierwszej kolejności funkcję prawodawczą musi pełnić parlament z uwagi na dominujące we włoskim porządku formy demokracji pośredniej²⁸. Naród może wykonywać jedynie funkcję korygującą, ale nigdy nie może zastępować ustawodawcy w stanowieniu prawa. Sąd Konstytucyjny rezerwuje zaś dla siebie prawo do zagwarantowania powyższej reguły. Natomiast wyrokiem nr 242 z 2019 r. Sąd dowiódł, że w razie milczenia, bierności ustawodawcy on sam może się stać „pozytywnym ustawodawcą”, zastępując nieistniejącą ustawę parlamentu prawotwórczym wyrokiem – ale tylko dopóty, dopóki izby parlamentu nie skorzystają z jego „zaproszenia” do przyjęcia prawa uchwalonego zgodnie z jego zaleceniem.

Na zakończenie rozważań warto jeszcze zwrócić uwagę, że w omawianym wyroku nr 50 z 2022 r. Sąd Konstytucyjny w gruncie rzeczy nie wypowiedział się merytorycznie na temat zasadności samej eutanazji. Nie można utożsamiać sprzeciwu Sądu wobec

²⁵ L.S. Rocca, *Omicidio del consenziente, uno scenario scongiurato*, 23.02.2022, <https://www.altalex.com/documents/news/2022/02/23/omicidio-del-consenziente-uno-scenario-scongiurato> [dostęp: 30.10.2022].

²⁶ D. Nalbone, *I referendum cancellati...*

²⁷ Szerzej zob. A. Kustra-Rogaćka, I. Wróblewska, W. Włoch, *Osobliwy sąd: idea sądownictwa konstytucyjnego w kontekstach rządów prawa, demokracji i praw jednostki*, Toruń 2021.

²⁸ M. Cartabia, *Nelle forme e nei limiti...*

weta ludowego z jego stosunkiem do eutanazji czy jego etyczną oceną tej kwestii²⁹. Sąd raczej wskazał drogę, by ewentualna decyzja legalizująca eutanazję została podjęta przez parlament w procesie legislacyjnym, a nie w drodze referendum abrogacyjnego, którego celem jest uchylanie przepisów, a nie tworzenie nowych instytucji prawnych, co należy uznać za decyzję trafną.

Literatura

- Aprea G., *L'eutanasia e il suicidio assistito: esiste un diritto alla „morte dignitosa“?*, 14.11.2019, <https://www.diritto.it/leutanasia-e-il-suicidio-assistito-esiste-un-diritto-alla-morte-dignitosa/>.
- Bin R., Pitruzzella G., *Diritto costituzionale*, Torino 2017.
- Caretti P., De Siervo U., *Diritto costituzionale e pubblico*, Torino 2017.
- Cartabia M., *Nelle forme e nei limiti della Costituzione (art. 1 Cost.)*, <https://www.scienzainrete.it/articolo/nelle-forme-e-nei-limiti-della-costituzione-art1-cost/marta-cartabia/2020-02-04>.
- Del Giudice F., *Costituzione esplicita. Spiegata articolo per articolo*, Napoli 2017.
- Gaca A., Witkowski Z., *Podstawy ustroju konstytucyjnego Republiki Włoskiej*, Toruń 2012.
- Konstytucja Włoch*, przeł. Z. Witkowski, Warszawa 2004, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/wlochy.html>.
- Kustra-Rogacka A., Wróblewska I., Włoch W., *Osobliwy sąd: idea sądownictwa konstytucyjnego w kontekstach rządów prawa, demokracji i praw jednostki*, Toruń 2021.
- Lipski J., Chybalski P., *Analiza porównawcza dotycząca modeli zapisu konstytucyjnej gwarancji ochrony życia ludzkiego w perspektywie dopuszczalności usunięcia ciąży [w:] Konstytucyjna formuła ochrony życia. Druk sejmowy nr 993, Warszawa 2007*, [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/A39859274052914CC1257298003B120B/\\$file/ppc_3-2007.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/A39859274052914CC1257298003B120B/$file/ppc_3-2007.pdf).
- Nalbone D., *I referendum cancellati e la crisi della democrazia diretta: intervista a Gaetano Azzariti*, 17.02.2022, <https://www.micromega.net/referendum-intervista-gaetano-azzariti/>.
- Pastucci S., *Omicidio del consenziente: un'analisi delle ragioni del „no“ della Consulta*, 24.03.2022, https://www.iusinitinere.it/omicidio-del-consenziente-unanalisi-delle-ragioni-del-no-della-consulta-41808#_ftn1.
- Rocca L.S., *Omicidio del consenziente, uno scenario scongiurato*, 23.02.2022, <https://www.altalex.com/documents/news/2022/02/23/omicidio-del-consenziente-uno-scenario-scongiurato>.
- Włochy: służba zdrowia poraz pierwszy zgodził się na wspomaganie samobójstwo*, 23.11.2021, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8297729,wlochy-ankona-eutanazja-wspomagane-samobojstwo.html>.

²⁹ S. Pastucci, *Omicidio del consenziente...*

Streszczenie

Katarzyna Jachimowicz

Ograniczenia zasady suwerenności narodu we włoskim porządku prawnym

Zagadnienie prawne analizowane w glosie dotyczy granic zasady suwerenności narodu w prawie włoskim. Autorka podejmuje analizę tego zagadnienia na tle wyroku włoskiego Sądu Konstytucyjnego (nr 50 z 15 lutego 2022 r.), w którym Sąd orzekł o niedopuszczalności przeprowadzenia referendum abrogacyjnego, mającego na celu częściowe uchycenie normy prawnej zakazującej dokonywania zabójstwa za przyzwoleniem (za zgodą) nieuleczalnie chorych pacjentów. Wyrok ten został podjęty z poszanowaniem poglądów włoskiej doktryny, która wskazuje, że zasada suwerenności narodu ma swoje granice, wyraźnie określone w Konstytucji. Naród sprawuje bowiem władzę przede wszystkim przez demokratycznie wybranych przedstawicieli do parlamentu, a jednocześnie, nawet wtedy, gdy wykonuje ją w sposób bezpośredni, jego władza jest ograniczona zasadą nadrzędności Konstytucji. Naród może wykonywać jedynie funkcję korygującą, nie mogąc zastępować ustawodawcy w stanowieniu tych ustaw, które mają charakter „konstytucyjnie niezbędnych”. Sąd Konstytucyjny zastrzega zaś dla siebie prawo do zagwarantowania powyższej reguły.

Słowa kluczowe: granice zasady suwerenności narodu; referendum abrogacyjne; włoski Sąd Konstytucyjny; medycznie wspomagane samobójstwo; zabójstwo za przyzwoleniem.

Summary

Katarzyna Jachimowicz

Limits of the Principle of Popular Sovereignty in the Italian Legal System

The issue analysed in the commentary concerns the limits of the principle of popular sovereignty in the Italian legal order. The Author examines the issue against the background of the Italian Constitutional Court judgement of 15 February 2022 (ref. No. 50), in which it ruled on the inadmissibility of the abrogative referendum on euthanasia, aimed at the partial repeal of sanctions imposed on those who assist in the suicide of terminally ill patients. The judgement was delivered respecting the opinions of the representatives of Italian legal doctrine, who point out that the principle of the sovereignty of the people has its limits, clearly defined by the Italian Constitution. Indeed, the nation exercises its power primarily through democratically elected representatives to parliament, and, at the same time, even when it exercises it directly, its power is limited by the principle of supremacy of the Constitution. The people can only exercise a corrective function, not being able to substitute the legislator in enacting those laws which are considered “constitutionally required”. The Constitutional Court, on the other hand, reserves to itself the right to guarantee the above-mentioned rule.

Keywords: limits of the principle of popular sovereignty; abrogative referendum; Italian Constitutional Court; medically assisted death; killing on demand.